

DOSYA | MAKALE

Bilimin nesnellğine açılan savaş

ENİS DOKO

“Post-modernler, yapı-sökümcüler, post-modern feministler, toplumsal inşacılar beş duyu ile test edilebilecek iddialara dayanan bilimin nesnellğine saldırarak aslında tüm nesnellğe savaş açtılar.

DOSYA

Post-truth çağında yaşadığımız söylemi bazı sosyal bilimciler arasında çok yaygınlaştı. Post-truth'un ortaya çıkmasında, 1960'lardan sonra bilimin nesnellğine yapılan saldırıların yattığını düşünen çok sayıda akademisyen var.

Bilimin nesnellğine saldırı, bilim çalışmaları denilen akademik disiplinler aracılığıyla yapıldı. Sosyoloji, tarih, antropoloji, kültürel araştırmalar gibi çok sayıda farklı disiplinlerde çalışan ve bilimin sosyal yönlerine eğilen akademisyenlerin uğraşı “bilim çalışmaları” ismi ile anılır oldu. Geleneksel olarak bilim felsefesi ve epistemoloji bilimin nesnel olduğunu varsayar ve bilimin bunu hangi metotlarla elde ettiğini anlamaya çalışırdı.

Benzer bir durum geleneksel bilim sosyolojisi için de geçerliydi, bilim sosyologları bilim dünyasının sosyal yapısını anlamaya çalışır, ancak kabul gören bilimsel teorilerin içeriğini sosyal yapılarla anlamaya çalışmazdı. Ancak bilim çalışmaları doğrudan doğruya bilimsel kuramların içeriğini maddi ve nesnel koşullarla değil, sosyal ve sübjektif olgularla açıklamaya çalıştılar.

“Bilim çalışmaları” disiplinin kökeni 1962 yılında fizikçi Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eserinde aranır. Kuhn bilim tarihinden, özellikle de astronomi tarihinden hareketle çok popüler bir terim olacak “bilim paradigması” kavramını ortaya attı. Kuhn'a göre bilim tarihi bize bilimlerin iki aşamadan oluştuğunu göstermişti: Normal bilim ve bilimsel devrim.

Normal bilim döneminde bilim insanları dogmatik bir biçimde paradigmayı takip eder, onu kullanarak bilim içerisinde açığa çıkan bulmacaları çözmeye çalışırlar. Bu süreçte kimse paradigmayı sorgulamaz, paradigma yaşlı bilim insanları tarafından genç bilim insanlarına öğretilen bilimin temel inanç ve metotlarıdır (aslında Kuhn tutarlı bir paradigma tanımı vermez!). Bilim insanlarının başarısızlığından paradigma değil bilim insanları suçlu bulunur.

Ancak Kuhn özellikle bahsettiğimiz bilim çalışmalarında çok etkili oldu ve radikal bir toplumsal inşa tezi ortaya çıktı. Bu tezin kökeni Edinburgh Üniversitesi'ndeki sosyologların başını çektiği güçlü programdı. Programın en önemli temsilcileri Barry Barnes and David Bloor, Harry Collins ve Steven Shapin'di. Bu okul “metodolojik göreliliği” benimsedi ve bütün bilimsel bilgiyi sosyal faktörlerle açıklamaya kalkıştı.

Kuhn hiçbir zaman bu güçlü programı benimsemedi ve görüşlerinin onlar tarafından çarpıtıldığını iddia etti. Onlara göre bilim adamları, sosyal süreçlerin bir sonucu olarak gerçekleri üretirler, bu sonuçlar bağımsız nesnel bir dünyanın ürünü değildir. Güçlü program 90'lara doğru Latour ve başka bazı antropologların Nobel ödülü kazanan laboratuvarları incelemesine yol açtı. Bu antropologlar bilim adamlarının günlük etkileşimlerinin “gerçekleri” oluşturmak için bir kabile benzeri sosyal etkileşimlerle çalıştığını “keşfettiler”.

Toplumsal inşa tezi

Bilimin bir çeşit toplumsal inşa olduğu ve nesnel bilgi vermediği tezi başka çok sayıda sosyal hareket tarafından ilgiyle karşılandı. Keller ve Haraway gibi feministler feminist epistemolojiyi kullanarak bilimin beyaz erkek egemen sistemin bir ürünü olduğunu iddia ettiler. Toplumsal inşa tezi, Foucault, Baudrillard, Deleuze ve Guattari gibi post-yapısalcı ve post-modern düşünürler tarafından da farklı bir zeminden savunuldu.

TOPLUMSAL İNŞACI YAKLAŞIMLAR İKİ UCU KESKİN BİÇAKTIR, BUNLAR BİLİME SALDIRMAK İÇİN KULLANILABİLECEĞİ GİBİ, DİNE VE GELENEKSEL DEĞERLERE DE SALDIRMAK İÇİN KULLANILABİLİR.

“Metodolojik görelilik”

Ancak zamanla çözülemeyen bulmacaların sayısı artar ve kriz yaşanır, kriz eski paradigmanın atılıp yerine yeni paradigma gelmesiyle bilimsel devrimle sonuçlanır. Kuhn radikal bir şekilde iki paradigmanın aynı anda var olamadığını ve karşılaştırılmadığını iddia etti. İki paradigma karşılaştırılmadığına göre bilimde mutlak bir ilerlemeden söz edilemezdi. Kuhn'un bu iddiaları Popper, Feyerabend, Lakatos ve Laudan gibi çok sayıda bilim felsefesi tarafından sıkı bir şekilde eleştirildi.

Bilim tarihçileri mesela genetiğin ortaya çıkması gibi birtakım bilimsel devrimlerin kriz sonucu ortaya çıkmadığını ya da kalori ile kinetik teori paradigmasının aynı anda fizikte var olması gibi aslında Kuhn'un bilim tarihi anlayışını yanlışlayan örnekler sundular. Bilim felsefesi daha olasılıksal yaklaşımları benimsedi. Kuhn'un görüşleri çağdaş bilim felsefesinde ve günümüz bilim felsefesinde çok etkili değildir.

Burada kritik bir noktaya dikkat çekmekte fayda var. Toplumsal inşa tezini savunan tüm bu okulların temel iddiası yalnızca sosyal olguların bilimsel pratiği etkilediği değildir. Bu iddia zaten tüm bilim felsefecileri ve bilim insanları tarafından kabul edilir. Bu grubun temel iddiası bilimsel bilginin kendisinin tamamen toplumsal olgular tarafından inşa edildiğidir.

Bilim çalışmaları özellikle Hint, Afrika gibi sömürge bölgeleri ile İslam dünyasında da büyük ilgi uyandırdı. Zira bilimin toplumsal inşa olduğu, nesnel olmadığı tezi, Avrupa'nın bilimde önde olduğu görüşüne karşı kullanılabilir. Bu farklı kültürler İslami bilim, Hint bilimi, Çin bilimi gibi farklı bilim anlayışları olduğunu, bu anlayışların "Avrupa Seküler Bilimi"nden aşağı olmadığını iddia ettiler.

Buradaki "İslami bilim" ifadesi, Fuat Sezgin hoca gibi âlimlerin İslam medeniyetinde de önemli nesnel bilimsel çalışmalar yapıldığı ve bunun Avrupa'daki bilimsel devrimi etkilediği iddiasından farklıdır. Burada kullandığım "İslam bilimi" ifadesi İslam medeniyetinin, Avrupa bilimiyle kıyaslanamayacak bağımsız bir bilim geleneği olduğu iddiasıdır. Bu görüşe göre her medeniyet kendi bilimini üretmektedir, çünkü bilim tamamen toplumsal bir olgudur.

İki ucu keskin bıçak

Bu yaklaşım Türkiye'de bazı muhafazakâr çevrelerde epey popüler oldu. Böylece kendilerini gelenekçi diye niteleyen, ama Foucault, Nietzsche, Kuhn gibi "Batılı" isimlere atıfla "Batılılaşma" ile mücadele eden Müslüman felsefeci ve

sosyal bilimciler ortaya çıktı. Kanaatimce bu yaklaşım önemli bir tutarsızlık içermektedir. Post-modernler, yapı-sökümcüler, post-modern feministler, toplumsal inşacılar beş duyu ile test edilebilecek iddialara dayanarak aslında tüm nesnelğe savaş açtılar.

Nitekim bu düşünürlerin dinlere ve geleneksel ahlaki değerlere yaklaşımı, bilime gösterdikleri yaklaşımdan daha yumuşak değildir. Bakterilerin, dinzorların, Uranüs'ün toplumsal inşa olduğunu iddia eden bir sistemin, Tanrı, melek ya da cin gibi beş duyu ile algılanamayan kavramların toplumsal inşa olduğunu iddia etmesinde şaşırtıcı bir şey yoktur. Toplumsal inşacı yaklaşımlar iki ucu keskin bıçaktır, bunlar bilime saldırmak için kullanılabilir gibi, dine ve geleneksel değerlere de saldırmak için kullanılabilir. Nitekim Avrupa ve Amerika'da bu fikirleri savunanlar, dine de eşit derecede mesafeli olan sol kesimdir.

1990'lara kadar bilim dünyası çoğunlukla "bilim çalışmaları"ni görmezden geldi, ancak bu tarihlerden sonra başta biyolog Paul Gross ve matematikçi Norman Levitt olmak üzere çok sayıda bilim insanı bilim çalışmalarına sert eleştirilerde bulundular. Bu eleştiriler bilim çalışmaları grubundan sert bir şekilde karşılık buldu. Bu dönemde iki grup arasındaki tartışma "Bilim Savaşları" terimi ile ifade edilmektedir.

"Bilim Savaşları"nın en can alıcı olayı fizikçi Alan Sokal'ın bilim çalışmalarına yaptığı saldırı oldu. Sokal da sol kanatta yer alan bir bilim insanıydı, ancak o Noam Chomsky ve Barbara

BU KADAR KESKİN ÖNGÖRÜ YAPABİLME GÜCÜNE SAHİP OLDUĞUNU İSPATLAYAN BİLİMİ CİDDİYE ALMAK, GEÇMİŞTEKİ BU BAŞARILARIN TAMAMEN TESADÜF OLDUĞUNA İNANMAKTIR.

Epstein gibi çok sayıda sol görüşlü akademisyen gibi bilime yapılan bu saldırıların sola zarar verdiği kanaatindeydi. Bu akademisyenlerle paralel bir şekilde ben de bu epistemik göreliliği savunan grupların, hakikatle ilgili nesnel bilgiler içerdiğini iddia eden İslam dinine zarar verdiği kanaatindeyim.

Toplumsal inşa fikrine tuzak

Bu motivasyonla Sokal bilim çalışmalarının meşhur dergisi *Social Text*'te yayınlaması niyetiyle bir makale kaleme aldı. Makale kuantum kütle çekim kuramının ilerici bir siyasi potansiyele sahip olduğunu iddia ediyordu. Sokal gibi bir fizikçinin bilimin toplumsal inşa olduğunu iddia eden bir makale yazması, *Social Text* editörlerinin iştahını kabarttı ve makale yayımlandı. Ancak editörlerin farkında olmadığı şey aslında Sokal'ın onlara bir oyun oynadığıydı.

Aslında kaleme aldığı makale, anlamsız ve saçma cümlelerden oluşan, herhangi bir tutarlı pozisyonu savunmayan bir yazıydı. Sokal açıkça *Social Text* ile dalga geçiyordu, ama editörler bunu fark edememişlerdi. Tarihe Sokal olayı olarak geçen kandırmaca, *Social Text* ve bilimin toplumsal inşa olduğunu iddia eden akademisyenlerin siciline büyük zarar verdi. Üstelik olay basında da ciddi yer buldu. Sokal en azından popüler kültürün gözünde bilimin toplumsal inşa olduğu söylemine yıkıcı bir darbe vurdu.

2004 yılında bilim çalışmalarının gözde isimlerinden Bruno Latour "Why has critique run out of steam?" isimli bir makale kaleme aldı. Latour bu makalede Sokal ve Chomsky gibi

DOSYA

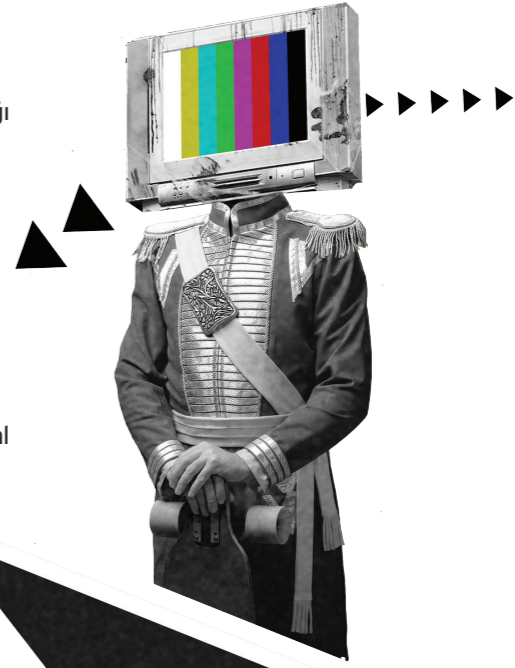
solcuların tespitlerini zamanın haklı çıkardığı kanaatindeydi. Aşırı sağda gözükken küresel ısınmanın reddedilmesi, alternatif tıbbın geleneksel tıp ile aynı muameleyi görmesi, hatta bazıları tarafından tıptan üstün tutulması, gibi komplo teorilerinin yaygınlığı Latour'a göre doğrudan onların bilime yaklaşımlarından etkilenmişti.

Latour düşman olarak gördüğü sağın, bilimi hedef alıp güvensizlik yaymasında toplumsal inşacıların argümanlarından faydalanmasından yakınıyordu. O değişen savaş koşullarında bir komutanın strateji değiştirmesi gibi, bilim çalışmalarının yaklaşım değiştirmesi ve hakikate katkı sağlayacak yapıcı bir tavır belirlemeleri gerektiğini savunuyordu. Bunun nasıl yapılacağı ise eserde açıkça ifade ediliyordu. Latour'dan sonra, bütün bilim çalışmaları mensupları olmasa da diğer bazı akademisyenler de bilimsel uzmanlığın siyasiler tarafından bu şekilde değersizleştirilmesinin karşısında durma çağrısı yaptılar.

Bilimi ciddiye almamak

Küresel ısınma toplumsal bir inşa olabilir mi? Değilse ve biz buna inanırsak bunun bedeli ne olacak? İşte Latour tam bu noktadan endişe etmektedir. Nitekim yakın zamanda Covid-19 salgınına şahit olduk, orada da radikal sağ salgını veya aşırı reddetti. Latour bu konulardaki endişelerini ve bilim araştırmalarındaki rolü ile ilgili pişmanlıklarını şöyle anlatır: "Tehlikeli ekstremistler, hayatlarımızı kurtarabilecek zorlukla elde edilmiş kanıtları yok etmek için aynı toplumsal inşa argümanlarını kullanıyorlar. Bilim çalışmaları olarak bilinen bu alanın oluşturulmasına katkı sağlamakla hata mı etmişim? Söylediklerimizi gerçekten kastetmediğimizi söylemek yeterli mi?"

Latour'un argümanlarına katılmakla birlikte bu noktada Müslüman Türk entelektüellere de önemli dersler olduğu kanaatindeyim. Birincisi Latour'un da dikkat çektiği gibi, bilim düşmanlığı belli alanlarda topluma ciddi zararlar verebilir. Bir bilim felsefeci olarak bilime güvenmem ve onu ciddiye almamın en önemli gerekçesi başarılı öngöründe bulunma gücüdür. Bilim dünyadan atılan bir

uzay gemisini ufak bir meteora indirmekte, zor hastalıkları yenmekte, virgülden sonra onlarca basamağa kadar keskin sayısal öngörüler yapabilmektedir.

Bu kadar keskin öngörü yapabilme gücüne sahip olduğunu ispatlayan bilimi ciddiye almamak, geçmişteki bu başarıların tamamen tesadüf olduğuna inanmaktır. Ancak bu kadar düşük ihtimalli bir tesadüfe inanmak makul değildir. Büyük ihtimalle, bilimin gelecekle ilgili öngörülerini gerçekleştirecektir, insanlık bu öngörülere uygun hareket etmezse ciddi zararlar görebilir. Din adına bilime karşı çıkanlar da, dinin bu zararda bir rolü olduğu inancına yol açarak dine zarar verebilirler.

İkincisi de bilimi eleştirmek için kullanılan tüm stratejiler rahatlıkla dini ve geleneksel değerleri eleştirmek için de kullanılabilir ki halihazırda kullanılıyor zaten. "Bilim kilisesini" ya da "Bilim tanrısını" eleştiriyoruz gibi sık sık duyduğumuz ifadeler bilimi hedef aldığı kadar aslında dini de hedef alıp küçümsemektedir. Nitekim ortaya çıkan ve genel bir hakikat düşmanlığı olan post-hakikat kültürü, hakikat iddiasında olan tüm dinlere zarar vermektedir.

Nitekim İslam dinini akıl ya da bilimsel delillerle hiçbir sorunu yoktur. Bir bilginin başka bir coğrafyadan gelmesi de bir Müslümanı rahatsız etmez. Peygamber Efendimiz'in de beyan ettiği gibi "Hakikat Müslüman'ın yitil malıdır, onu nerede bulursa oradan alır". Dolayısıyla toplumsal inşacı tezler sarılmaya hiç gerek yoktur.

"BİLİM ÇALIŞMALARI" ÖZELLİKLE HİNT, AFRİKA GİBİ SÖMÜRGE BÖLGELERİ İLE İSLAM DÜNYASINDA DA BÜYÜK İLGI UYANDIRDI. ZİRA BİLİMİN TOPLUMSAL İNŞA OLDUĞU, NESNEL OLMADIĞI TEZİ, AVRUPA'NIN BİLİMDE ÖNDE OLDUĞU GÖRÜŞÜNE KARŞI KULLANILABİLİRDİ.